

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
XIX

(Ayrıbasım / Offprint)

MERSİN
2011

KAAM YAYINLARI
OLBA
XIX

© 2011 Mersin/Türkiye
ISSN 1301 7667

OLBA dergisi;
ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX, EBSCO, PROQUEST
ve
TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında taranmaktadır.

OLBA dergisi hakemlidir ve Mayıs ayında olmak üzere,
yılda bir kez basılmaktadır.
Published each year in May.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.
Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.
It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of KAAM.

OLBA dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, makalesinin baskı olarak ve elektronik ortamda yayımlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını OLBA dergisine devretmiş sayılır.
Each author whose article is published in OLBA shall be considered to have accepted the article to be published in print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the journal OLBA..

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde basılacaktır.
Articles should be written according to the formats mentioned in the following web address.

OLBA'nın yeni sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü, 33342-MERSİN
TURKEY

Diğer İletişim Adresleri
Other Correspondance Addresses
Tel: 00.90.324.361 00 01 (10 Lines) 4730 / 4734
Fax: 00.90.324.361 00 46
web mail: www.kaam.mersin.edu.tr
www.olba.mersin.edu.tr
e-mail: kaam@mersin.edu.tr

Baskı / Printed
BİLTUR Basım Yayın ve Hizmet A.Ş.
Tel: +90 216 444 44 03 www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 15690

Dağıtım / Distribution
Zero Prod. Ltd.
Tel: 00.90.212.244 75 21 Fax: 00.90.244 32 09
info@zerobooksonline.com www.zerobooksonline.com/eng

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM)
YAYINLARI-XIX

MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY
(KAAM)-XIX

Editör

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN
Gunnar BRANDS

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Haluk ABBASOĞLU
Prof. Dr. Tomris BAKIR
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN
Prof. Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU
Prof. Dr. Susan ROTROFF
Prof. Dr. Marion MEYER

MERSİN

2011

İçindekiler/Contents

Engin Akdeniz <i>Neolitik Çağ'da Manisa Yöresi</i> (<i>Manisa Region in the Neolithic Age</i>)	1
Hatice Kalkan <i>Doğu Anadolu'da Geç Demir Çağ: Sorunlar ve Gözlemler</i> (<i>Late Iron Age in Eastern Anatolia: Problems and Assessments</i>)	47
Gökhan Coşkun <i>Achaemenid Bowls From Seyitömer Höyük</i> (<i>Seyitömer Höyük'ten Akhaemenid Kaseler</i>)	57
Ertekin M. Doksanaltı <i>Karaman Müzesi'nden Bir Grup Siyah Figürlü Lekythos</i> (<i>A Group of Black Figure Lekythos from Karaman Museum</i>)	81
Murat Çekilmez <i>Geç Hellenistik Dönemden Bir Mezar Steli</i> (<i>A Funerary Stele From the Late Hellenistic Period</i>)	107
F. Eray Dökü <i>Eurymedon Vadisi Asarbaşı Yerleşimi Kaya Mezarları</i> (<i>Rock-cut Tombs at the Asarbaşı Settlement, Eurymedon Valley</i>)	127
Figen Çevirici-Coşkun <i>Maraş Müzesin'de Bulunan İki Heykel</i> (<i>Two Statues in the Maraş Museum</i>)	159
Celal Şimşek – M. Ayşem Sezgin <i>Laodikeia Kuzey Tiyatrosu</i> (<i>Laodicea's North Theater</i>)	173
Mustafa Şahin – Yasemin Polat – Thomas Zimmermann <i>Der Hafen von Kapanca: Ein Neuer Vorschlag Zur</i> <i>Lokalisation der Stadt Caesarea Germanica</i> (<i>Kapanca Limanı - Caesarea Germanica Kenti'nin</i> <i>Lokalizasyonu İçin Yeni Bir Öneri</i>)	203

Çiğdem Gençler Güray	
<i>Elaiussa Sebaste'nin Roma Dönemi Cam Buluntuları</i> (<i>The Roman Glass Finds from Elaiussa Sebaste</i>)	233
Mehmet Oktan	
<i>The Route Taken By Cilicia To Provincial Status: Why And When?</i> (<i>Kilikia'yı Eyaletleştirmeye Götüren Yol: Ne zaman ve Neden</i>)	267
Ebru Akdoğu Arca – Nuray Gökalp – Nihal Tüner Önen	
<i>Pamphylia Bölgesi'nin Mısır ve Kıbrıs İle Olan İlişkileri</i> (<i>Relations of Pamphylia with Egypt and Cyprus</i>)	287
Nurşah Çokbankir	
<i>Pamphylia, Lykia, Kilikia ve Pisidia'da Epigrafiik Verilerle</i> <i>Roma İmparatorluk Dönemi'nde Atletik Oyunların Finansı</i> (<i>Financing the Games in Pamphylia, Lycia, Cilicia and Pisidia in the</i> <i>Roman Imperial Period from the Epigraphic Evidences</i>)	313
Fatih Onur	
<i>New Inscriptions From Hadrianoi Pros Olympon (Mysia)</i> (<i>Hadrianoi Pros Olympon'dan (Mysia) Yeni Yazıtlar</i>)	331
N. Eda Akyürek Şahin	
<i>Nikomedeia'dan İki Entellektüel: Basilikos ve Kyrion'un Mezar Epigramları</i> (<i>Zwei gebildete Maenner aus Nikomedeia: Die Epigramme des</i> <i>Basilikos und des Kyrion</i>)	349
Ayşe Aydın	
<i>Antik Atlı Herosların Hristiyan Atlı Kahramanlara Dönüşümüne</i> <i>Bir Örnek: Tarsus Müzesi'ndeki Aziz Georgios Kabartması</i> (<i>Ein Beispiel für die reitende Heiligen von umgewandelte antike</i> <i>reitende Heros: Relief mit der Hl. Georg im Museum von Tarsos</i>)	371
Hatice Özyurt Özcan	
<i>Examples of Architectural Sculpture with Figurative and</i> <i>Floral Decoration of the Byzantine Period at Muğla, Bodrum and</i> <i>Milas Archaeological Museums</i> (<i>Muğla, Bodrum ve Milas Arkeoloji Müzeleri'ndeki Bizans</i> <i>Dönemine Ait Figürlü ve Bitkisel Bezemeli Mimari Plastik Eserler</i>)	389

DOĞU ANADOLU'DA GEÇ DEMİR ÇAĞ: SORUNLAR VE GÖZLEMLER

Hatice KALKAN*

ABSTRACT

Late Iron Age in Eastern Anatolia: Problems and Assessments

This study deals with the transformations in Eastern Anatolia that took place after the Urartian State came to a political end. Thus, cultural reflections of the variations in the political process in the Post-Urartian phases and in the period of the Medes as well as the continuation thereafter in the Achaemenid Period are investigated. A cultural change is evident in the region since the Post-Urartian Period. This alteration shows itself mainly in the ceramic forms. Later phases of the Achaemenid Period are characterized by the rich categories of intensive pottery finds. In the course that the civilian architecture cannot be defined due to the lack of data and that the cultural and historical reasons of the hiatus between the Post-Urartian and the Achaemenid Periods are investigated, it should be noted that there could have been a change in the settlement tradition of the population or the sound evidences are not discovered yet. Accordingly, the conclusions depend on the examination of the present cultural data from the few excavated sites with stratification.

Keywords: Post-Urartu, Late Iron Age, Achaemenid Period, Eastern Anatolia, Ceramic.

ÖZET

Bu çalışmada Urartu Devleti'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde idari açıdan son bulmasından sonraki değişim ele alınmış, bu bağlamda "Post-Urartu" ve "Med" evreleri ile farklılaşan siyasal sürecin kültürel etkileri ve bunun Akhaimenid dönemdeki uzantısının ulaştığı görünüm incelenmiştir. Bölgede Post-Urartu döneminden başlayan ve kültürel olarak saptanabilen bir değişim söz konusudur. Bu değişim ağırlıklı olarak seramik formlarında kendini göstermektedir. Akhaimenid Dönemin ilerleyen safhaları ise kültürel açıdan zenginleşmiş bir seramik yoğunluğu ile belirginleşmektedir. Sivil mimarinin yeterli verilerle tespit edilemediği süreç içinde Post-Urartu ve Geç Akhaimenid evre arasındaki *hiatus* kültürel ve

* Yard. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Van-TR.
E.posta: haticekalkan@yyu.edu.tr

tarihsel nedenleri ile araştırıldığında buradaki insan popülasyonunun yerleşim geleneğindeki ya olası bir değişiklikten, ya da daha güçlü kanıtların henüz ele geçmemiş oluşundan söz etmek gerekmektedir. Bu anlamda ulaşılan sonuçlar mevcut kültürel veriler ve bunların ele geçtiği az sayıdaki tabakalı kazı merkezlerinde ortaya çıkan durumun incelenmesi ile sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Post- Urartu, Geç Demir Çağı, Akhaimenid Dönem, Doğu Anadolu, Seramik.

Ele aldığımız konu, Orta Demir Çağın sonunu belirleyen Urartu Devleti'nin yıkılışından sonra Doğu Anadolu'da başlayan yeni kültürel süreçteki durumu arkeolojik veriler yardımıyla tanımlamaya dönüktür (fig. 1). Bu konuda yapılmış bütünlüklü bir çalışmanın olmaması, aynı zamanda sözünü ettiğimiz verilerin azlığı nedeniyle, değerlendirmeler gene de sınırlı kalmaktadır. Ortadan kalkan merkezi otoritenin ardından bölgedeki kültürel değişimin izlerini daha derinlemesine saptayabilmek ve belirgin kılmak amacıyla Urartu sonrası dönemini aydınlatmaya yardımcı olabilecek yeni sonuçlar ortaya çıkaran bir çalışma gerçekleştirilmiştir¹. Burada sunduğumuz yazı, söz konusu yeni bulguların bir özetini içermektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde M.Ö. 7. yüzyılın sonlarında Urartu Devleti'nin iç ve dış karışıklıklar sonucu siyasal olarak ortadan kalkmasıyla bölgede Post-Urartu Med ve Akhaimenid Dönem sürecine girilmiştir (Geç Demir Çağı). Urartu halkının bu dönemde merkezi otoritenin yok olmasına rağmen bölgedeki yaşamına devam ettiği anlaşılmaktadır. Herodotos (III:94) "Alorodlar" adı altında Urartu ardıllarının bölgedeki varlıklarını kayda geçirmiştir. Yine antik kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda Med süreci, bu insanları daha korunaklı yüksek yerlere çekilmeye zorlamış görünmektedir (Ksen. Kyropaedia III.2,1-III.2.24)². Bu durum bölge genelinde yer alan kazı merkezlerindeki tabakalarda saptanan hiatus'la da paralellik göstermektedir. İnsanların höyükleri büyük ölçüde terk ettiği bu dönemde yeni bir kültürel süreçle yüz yüze gelinmektedir: kırmızı cilalı Urartu saray seramiğinin üretimi tamamen durmuştur. İhtişamlı Urartu kalelerindeki mimari gelenek de arkeolojik kazılardan saptandığı kadarıyla yerini derme-çatma nitelikteki (Çavuştepe/ U planlı yapı), silikleşmiş bir mimari dokuya bırakmıştır.

¹ Kalkan 2008.

² Burney - Lang, Süphan Dağı'nın eteklerindeki Kefirkalesi'nde yer alan kalıntıların, benzer bir amaçla kullanıldıkları görüşündedir. Burney - Lang 1971, 180. Ayrıca bkz. Burney 1957, 51; Forbes 1983, 24

Bölgede Van İli sınırları içindeki Karagündüz Höyüğü³, Van Kalesi Höyüğü⁴ gibi daha kapsamlı araştırmaların yapıldığı merkezlerde de durum farklı değildir. Urartu sonrası dönemi belgeleyen mezar, ya da tabakasız seramik buluntularının dışında değerlendirmeye alınacak fazlaca veriye ulaşılamamıştır. Yine de eldeki bulgular çerçevesinde, Urartu döneminden hemen sonra başlayan seramik anlayışında önceki gelenek ve alışkanlıkların bir süre daha sürdürülmüş olduğu ve bunun yanında bazı yeni formların da kullanıma girdiği görülmektedir (fig. 2). Sözü edilen ve bir yenilik olarak ortaya çıkan bu formlar ve bu sürecin daha geç evrelerinde ortaya çıkan, karbon 14 analizleri ile M.Ö. 5. yüzyılın sonlarına tarihlenen boya bezemeli (Triangle-Ware/ Üçgen bezemeli) seramik örnekleri bölgenin Geç Akhaimenid dönemi için tanılayıcı buluntu gruplarını oluştururlar⁵.

Gerek arkeolojik kazılarda gerekse yüzey araştırmalarında ele geçen bu boyalı seramik dağılımı, Doğu Anadolu'da Van Havzası, Kuzey Doğu Anadolu kültür hattı ve Malatya-Elazığ havzası içinde yerel nitelikteki örneklerle bir "moda" anlayışını gözler önüne sermektedir⁶. Bu evrede çanak, çömlek, rhyton, krater gibi formların dış yüzeylerinde, kaselerde ise yaygın şekilde ağız içlerine uygulanan içi taralı, ya da dolgu boyalı üçgenler ana motif olarak çeşitli kompozisyonlar içinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bulgular kapsamında, Doğu Anadolu Geç Demir Çağı'nın seramiğe dayalı olarak saptanan erken ve geç evrelerindeki durum aşağıdaki şekilde özetlenebilir⁷.

Urartu sonrası 'Post Urartu/ Med' evresinde⁸, Urartu etkili kırmızı hamurlu üretim devam etmektedir. Formlarda kısmen devamlılık izlenirken,

³ Sevin - Ersin 1995, 337-349 ; Sevin ve diğ. 1997, 571-583; Sevin 1998, 715-726; Sevin ve diğ. 1999, 409-415; Sevin ve diğ. 2000, 847-867; Sevin 2002, 475-482.

⁴ Tarhan - Sevin 1988, 65-71; Tarhan - Sevin 1990, 355-389; Tarhan - Sevin 1991, 429-456; Tarhan - Sevin 1993a, 407-427; Tarhan - Sevin 1993b, 843-861.

⁵ Dyson 1999a, 115-144; Dyson 1999b, 101-110; Sevin 1998, 715-726; Sevin 2002, 475-482.

⁶ Çalışmalarımız sırasında Doğu Anadolu Bölgesindeki Geç Demir Çağı'nı alt kültür bölgeleri kapsamında değerlendirdik. Bu aynı zamanda farklılıkları ve başka kültür bölgelerinden gelen etkileri de gözler önüne sermek açısından yararlı olmuştur.

⁷ Bölgede M.Ö. 7. yüzyılda Urartu devletinin yıkılışını takip eden dönem Post-Urartu / Med olarak adlandırılmakla birlikte, kültürel açıdan bir bölümlmeyi uygun bulmamız nedeniyle M.Ö. 547'de Akhaimenidlerle başlayan yeni siyasal süreci kazı merkezlerindeki "hiatus"dan dolayı Erken Akhaimenid, daha sonra boyalı seramiklerin tarihlendiği M.Ö. 5. yüzyıl sonundan M.Ö. 330'a kadar olan evreye ise, çalışmalarımızda Geç Akhaimenid dönemi biçiminde tanımladık (fig. 2).

⁸ Bu kronolojik tanımlama için bkz. Kroll 1975, 203-221. Post-Urartu Dönemi konusunda bkz. Sevin 2011 (baskıda) Sevin ve diğ. 2000, 856.

Akhaimenid dönemde gelişmiş çift kulplu metal vazoların prototip seramik örnekleri yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır⁹ (fig. 2). Monokrom çanak çömleklerin kullanıldığı bu dönemde, çanak-çömlekçilikte eski geleneklerin kısmen de olsa halen geçerli olduğu görülmektedir. Öte yandan, mahmuzlu çift kulplu kapların yanında, dik emzikli çömlek¹⁰, düz dip¹¹, dışa çekik ağız/düz ağız tablası¹², yatay kulp¹³ gibi yeniliklerin de belirdiği izlenmektedir.

Post Urartu - Med evresinde, seramik örnekler için orta kalitede bir üretim tekniğinden söz edilebilir. Kalın cidarlı, ince veya orta kum katkılı seramiklerde açık orta derecede uygulanmış, çarkta üretim gerçekleştirilmiştir. Seramiklerde bezemeye yer verilmez. Akhaimenid dönem ise kiremit ve kırmızı hamurlu seramiklerin yaygın şekilde krem veya beyaz tonlarda astarlanması ile belirginleşir. Astarın bazen ince uygulandığı bazen de hamur rengini tamamen kapatacak kalınlıkta olduğu görülmektedir. Bezemeli Geç Akhaimenid örneklerinde bezeme, bu kalın krem veya beyaz renkte astar üzerine monokrom, bikrom, polikrom şekilde uygulanmaktadır. Bu seramiklerde geometrik motiflerin yaygın olduğu izlenmektedir. "Triangle ware" grubunda üçgenler ana motif niteliğindedir. Figürlü örnekler ise çok nadirdir. İnsan figürünün bezeme olarak nadiren rastlandığı örneklerde aslan, geyik, keçi, kuş gibi betimler bazen bir kompozisyon içinde, bazen de, kuş dizilerinde olduğu gibi sıralı biçimde gösterilmişlerdir.

İnsan yüzü bezemede değil, formun biçimlendirilmesinde kullanılmış, böylelikle çömlek yüzeylerinde yarı plastik bir düzenlemeye gidilmiştir¹⁴. Üçgenli bezemeden bir süre sonra, fisto motifi (festoon ware) bezeme sistemine ana motif olarak girmiş ve gruba adını vermiştir¹⁵.

Kazıma bezeme, Van havzasında çok nadir olmakla birlikte, Kuzey Doğu Anadolu hattında yer alan Sos Höyük¹⁶, Büyüktepe¹⁷ gibi kazı

⁹ Tarhan 1993b, res. 12:2; Erzen 1988, Res. 33; Kroll 1976, tip 83a.

¹⁰ Erzen 1988, Fig. 31.

¹¹ Sevin 1985, Res. 5/6.

¹² Erzen 1988, Fig. 36/2; Tarhan - Sevin 1993b, Res. 12:4; Emre 1969, Lev. IV,3, Res. 20.

¹³ Ökse 1988, Abb. 1056.

¹⁴ Akurgal 1968, 19 Taf. 35.

¹⁵ Stronach 1974, 242; Dyson 1999a; 127; Dyson 1999b, 102.

¹⁶ Sagona - Erkmen - Sagona - Thomas 1996, 27-52; Sagona - Sagona 1995, 193-218; Sagona - Sagona 2003, 101-109.

¹⁷ Sagona - Pemberton - McPhee 1991, 145-158. Sagona - Pemberton - McPhee 1992, 29-46; Sagona - Pemberton - McPhee 1993, 69-83; Sagona - Erkmen - Sagona - Thomas 1996, 27-52.

merkezlerinde daha sıklıkla görülmektedir. Ayrıca, metal örneklerin taklit edildiği gri ve siyah hamurlu mal grubu, yine bu merkezlerde karşılaşılan karakteristik örnekler olarak öne çıkmaktadır. İmikuşağı¹⁸, Köşkerbaba¹⁹ ve Kaleköy’de²⁰ incelediğimiz Elazığ-Malatya Havzasındaki bezemeli buluntuların form ve bezeme sistemlerinde, “triangle ware” ile birlikte, Orta Anadolu bezeme elemanlarının ve düzenlemesinin daha etkili olduğu fark edilmektedir. Askos ve oinokhoe formlarının üzerindeki bezemelerde, yatay ve dikey bant düzenlemelerinden oluşan sistem uygulanmıştır. Askos²¹ eldeki form grubu içinde, sadece Köşkerbaba’dan ele geçen örnekler arasında yer almaktadır. Akhaimenid tipi kaselerde ise profil tipleri çeşitlenmiştir²². Dışa dönük ağız kenarları, sığ –derin, dik veya yayvan duruşlu, keskin veya yumuşak gövde geçişleri ile kombine edilmiştir. Ağız içlerinde uygulanan sarkan taralı veya dolgulu üçgenlerden oluşan bezemeler yaygındır. Kuzeybatı İran’da az sayıdaki merkezde ele geçen bu örneklerin Doğu Anadolu’da Karagündüz Höyükteki oranı oldukça yüksektir.

Post Urartu evresindeki mimariye gelince, yapılarda yer yer genişletme çalışmalarına rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra, düzenli olmayan yeni planlamalar da izlenmektedir. Çavuştepe’de (IIa) ortaya çıkarılan kare plana bitişik inşa edilmiş “U” biçimindeki yapı kompleksinde taban sertleştirilmiş çamurdandır ve duvarlar tek, ya da çift sıra amorf taşlardan örülmüştür. Çamur harç ile birleştirilen örgü duvarda kerpiç izine rastlanmamıştır²³.

İmikuşağı²⁴ (5b) ve Karagündüz Höyük’ten²⁵ (III) anlaşıldığı kadarıyla tahıl depolama amaçlı çukur kullanımı tipiktir. Karagündüz Höyük’te açığa çıkarılanlar boyutları itibariyle açık hava depo alanlarına işaret ederken, iki evreli bir tabanın erken olanında saptanan İmikuşağı’ndaki örnekler ise depoların mekan içindeki örnekleridir. İmikuşağı’nın Erken Hellenistik evresindeki (4b) mekân düzenlemelerinde tabanların derinleştirilerek duvar

¹⁸ Sevin 1982, 121-130; Sevin 1983, 137-142; Sevin 1988, 299-321; Sevin 1995.

¹⁹ Bilgi 1980, 113-119; Bilgi 1981, 83-86; Bilgi 1982, 89-94; Bilgi 1983a, 252-253; Bilgi 1983b, 113-116; Bilgi 1984, 49-54; Bilgi 1987, 1-5; Bilgi 1987, 11-28; Ökse, 1988, 34-37, Abb. 590, 591.

²⁰ Bakır - Çilingiroğlu 1980b, 219-221; Bakır - Çilingiroğlu 1987, 157-182.

²¹ Ökse 1988, Abb. 445; Bilgi 1991, Fig. 02.5.

²² Sevin ve diğ. 1997, Res.4:1,4,5,4; Sevin ve diğ. 2000, Res.12:3,8; Sevin 1998, Lev. 3:10,11; Sevin ve diğ. 1999, çiz. 3:1.

²³ Erzen 1988, 51 vd., Fig. 43.

²⁴ Sevin 1995, Res. 19.

²⁵ Sevin ve diğ. 2000:853.

yüksekliği elde edilmesi ve girişe rastlanmamış oluşu çatıdan giriş çıkış yapılmış olabileceği biçiminde değerlendirilmektedir²⁶. Ayrıca Kaleköy’de (I) içi küçük taşlarla doldurularak dıştan iri taşlarla güçlendirilmiş duvar örgüsü de, dönemin farklılaşmış duvar işçiliğine ait örnekler arasında sayılabilir²⁷.

Daha önce de değinilmiş olduğu gibi mimari bulgulara ait belirsizlik, Doğu Anadolu’daki yerleşim geleneğinin Urartu Devletinin resmi gücünü temsil eden kale’li iskanlarının son bulmasıyla, yerini basit bir yapılaşmaya bırakmış görünmektedir.

Doğu Anadolu’nun Geç Demir Çağı sınırlı arkeolojik verilerle değerlendirilirken, Van Kalesi’nde yer alan ve Akhaimenid kralı Kserkses’e ait üç dilli yazıt politik açıdan dikkat çekmektedir²⁸. Bu yazıtta Kserkses şöyle demektedir:

“Ormazd Tanrıların en büyüğü yüce Tanrıdır, bu dünyayı bu cenneti yaratan, insanoğlunu yaratan, insanlığa mutluluğu veren, Kserkses’i kral, pek çok kralın yegane kralı, çoğunun tek efendisi yapandır. Ben Kserkses ,Büyük Kral, Kralların kralı, pek çok dilin konuşulduğu eyaletlerin kralı, uzak-yakın bu büyük toprakların kralı,Akhaimenid Darius’un oğlu Kral Kserkses der ki; Kral Darius, Babam, Ormazd’ın korumasıyla pek çok işler yaptı ve bu tepeye bir niş yontulmasını buyurdu fakat bir yazıt yazılmamıştı. Sonradan bu yazıtın hazırlanmasını ben emrettim.Ormazd, diğer bütün tanrılarla beni, krallığımı ve işlerimi korusun!”

Olasılıkla Akhaimenidler, Urartu Devlet başkenti Tuşpa’nın yeni sahibi olmayı önemsemişlerdi. Kendi idari sistemleri içinde belkide bir satraplık merkezi olarak seçtikleri Van ve yakın çevresinde yapılacak daha geniş çaplı araştırmaların gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Zira kazılmış bir merkez olan Karagündüz’de ele geçen Akhaimenid kaselerin yoğunluğu daha fazla arkeolojik bulgulara ulaşma ve bu dönemin iyi aydınlatılması açısından umut verici düzeydedir.

²⁶ Sevin 1995, 54.

²⁷ Bakır 2008, 2, Res. 3.

²⁸ Layard 1853, 394; yazıt için ayrıca bkz. Lynch 1882, 678; Lynch 1901, 66; Belck 1893, 61, 82; Weissbach 1911, 116-119; Lehmann - Haupt 1926, 159-161.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Akurgal 1968 Akurgal, E., *Urartäische und Altiranische Kunstzentren*, Ankara.
- Bakır 1981a Bakır, T., "Kaleköy 1980", *Anatolian Studies* XXXI, 191-192.
- Bakır 1981b Bakır, T., "Kaleköy", III. KST ,65-67.
- Bakır 1982 Bakır, T., "Kaleköy 1981 Kazı Sonuçları Raporu", IV. KST, 165-168.
- Bakır 1984 Bakır, T., "Kaleköy 1978 and Kaleköy 1979" Aşağı Fırat Projesi, Cilt I, (TEKDAM), Ankara.
- Bakır 2008 Bakır, T., "Kale Köy (Elazığ) Kazıları Demir Çağ Buluntuları", *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Kazıları* (Ed. Birol Can- Mehmet Işıklı), 1-8.
- Bakır – Çilingiroğlu 1980a Bakır, T. – Çilingiroğlu,A., "Kale Köy Kazısı 1979" KST II, 65-67.
- Bakır – Çilingiroğlu 1980b Bakır, T. – Çilingiroğlu,A., "Kaleköy 1979" *Anatolian Studies* XXX, 219-221.
- Bakır – Çilingiroğlu 1987 Bakır, T. – Çilingiroğlu,A., "Kaleköy Excavations 1978-1979" Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları, *TEKDAM I* (3), 157-182.
- Belck 1893 Belck, W., *Archäologische Forschungen in Armenien*, Berlin.
- Bilgi 1980 Bilgi, Ö., "Köşkerbaba Höyük Kazısı 1979", KST II, 113-119.
- Bilgi 1981 Bilgi, Ö., "Köşkerbaba Höyük Kazısı 1980 Yılı Sonuçları", KST III, 83-86.
- Bilgi 1982 Bilgi, Ö., "Köşkerbaba Höyük Kazısı 1981 Dönemi Kazıları", KST IV, 89-94.
- Bilgi 1983a Bilgi, Ö., "Köşkerbaba Höyük 1982", *Anatolian Studies* 33, 252-253.
- Bilgi 1983b Bilgi, Ö., "Köşkerbaba Höyüğü Kazıları-1982" KST V, 113-116.
- Bilgi 1984 Bilgi, Ö., "1983 Dönemi Malatya-Köşkerbaba Höyük Kurtarma Kazıları" KST IV, 49-54.
- Bilgi 1987 Bilgi, Ö., "Köşkerbaba Höyük Demir Çağ Mimarisi" *Anadolu Demir Çağları I* (Ed. A.Çilingiroğlu), 1-5.
- Bilgi 1991 Bilgi, Ö., "Köşkerbaba Höyük Demir Çağ Çanak-Çömleği-Iron Age Pottery from Köşkerbaba Höyük", *Anatolian Iron Ages 2 The Proceeding of the Second Iron Ages Colloquium Held at İzmir*, 4-8 May 1987 (ed. A. Çilingiroğlu – D. French), 11-28.
- Burney – Lang 1971 Burney, C.A. – Lang, D.M., *The Peoples of the Hills: Ancient Ararat and Caucasus*, London.
- Burney 1957 Burney, C.A., "Urartian Fortresses and Towns in the Van Region", *Anatolian Studies* 7, 37-53
- Dyson 1999a Dyson, H.R., "Triangle-Festoon Ware Reconsidered", *Iranica Antiqua* XXIV, 115-144.

- Dyson 1999b Dyson, H.R., "The Achaemenid Painted Pottery of Hasanlu IIIA", *Anatolian Studies* 49, 101-110.
- Erzen 1978 Erzen, A., *Çavuştepe I: M.Ö. 7-6. Yüzyıl Urartu Mimarlık Anıtları ve Ortaçağ Nekropolü*, Ankara.
- Erzen 1988 Erzen, A., *Çavuştepe I: Urartian Architectural Monuments of the 7th h and 6th Centuries B.C. and A Necropolis of the Middle Age*, Ankara.
- Forbes 1983 Forbes, T.B., *Urartian Architecture*. BAR International Series 170, Oxford.
- Kalkan 2008 Kalkan, H., *M.Ö.6-4. yüzyıllarda Doğu Anadolu: Arkeolojik veriler Işığında Tarihsel ve Kültürel Değerlendirme (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)*, İzmir.
- Kroll 1976 Kroll, S., "Die Keramik aus der Ausgrabung Bastam 1969", *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan* 3, 67-92.
- Kroll 1979 Kroll, S., "Die urartäische Keramik aus Bastam". *Bastam I Ausgrabungen in den Urartäischen Anlagen 1972-1975, Teherane Forschungen IV*, 203-221.
- Layard 1853 Layard, A.H., *Discoveries in the Ruins of Niniveh und Babylon/ Nebst Beschreibung Seiner Reisen in Armenien, Kurdistan und der Wüste*, Leipzig.
- Lehmann-Haupt 1926 Lehmann-Haupt, C.F., *Armenian Einst und Jetzt II/1*, Berlin-Leipzig.
- Lynch 1882 Lynch, H.F.B., "The Cuneiform Inscriptions of Van", *Journal of Royal Asiatic Society* IV, 377-732.
- Lynch 1901 Lynch, H.F.B., *Armenia II, Travels and Studies The Turkish Provinces*, London.
- Ökse 1988 Ökse, T., *Mitteleisenzeitliche Keramik Zentral-Ostanatoliens : Mit dem Schwerpunkt Karakaya-Stauseegebiet am Euphrat*, Berliner Beiträge zum Vorderen Orient Band 9. Berlin.
- Sagona ve diğ. 1992 Sagona, A. – Pemberton, E. – McPhee, I. "Excavations at Büyüktepe Höyük 1991", *Second Preliminary Report Anatolian Studies* 42, 29-46.
- Sagona ve diğ. 1993 Sagona, A. – Pemberton, E. – McPhee, I. "Excavations at Büyüktepe Höyük 1992", *Anatolian. Studies.* 43, 69-83.
- Sagona ve diğ. 1996 Sagona, A. – Erkmen, M. – Sagona, C. – Thomas, I. "Excavations at Sos Höyük 1995", *Second Preliminary Report Anatolian Studies* 46, 27-52.
- Sagona-Sagona 1995 Sagona, A. – Sagona, C., "Excavations at Sos Höyük 1994, First Preliminary Report", *Anatolian Studies* 45, 193-218.
- Sagona-Sagona 2003 Sagona, A. – Sagona, C., "The Upper Levels at Sos Höyük, Erzurum: A Reinterpretation of the 1987 Campaign", *Anatolia Antiqua* XI, 101-109.
- Sevin 1982 Sevin, V., "İmikuşığı Kazıları 1981", *IV.KST*, 121-130.

- Sevin 1983 Sevin, V., "İmikuşığı Kazıları 1982", V.KST, 137-147.
- Sevin 1985 Sevin, V., "Van Bölgesi Yüzey Araştırması 1984", III. AST, 287-293.
- Sevin 1988a Sevin, V., "İmikuşığı Kazıları 1986", IX. KST (I), 299-321.
- Sevin 1995 Sevin, V., İmikuşığı I, Ankara.
- Sevin 1998 Sevin, V., "Van/Karagündüz Kazılarının Işığı Altında Doğu Anadolu Geç Demir Çağ Çanak-Çömleği", Karatepe'deki Işık. Halet Çambel'e Sunulan Yazılar (ed. G. Arsebük – M.J. Mellink – W. Schirmer) İstanbul, 715-726.
- Sevin 2002 Sevin, V., "Late Iron Age Pottery of the Van Region Eastern Anatolia: In the Light of the Karagündüz Excavations", Festschrift für Manfred Korfmann-Mauer Schau Band 1, 475-482.
- Sevin ve diğ. 1997 Sevin, V. – Özfırat, A. – Kavaklı, E., "Karagündüz Höyüğü ve Nekropolü 1995-1996 Yılı Kurtarma Kazıları", KST 19, 571-583.
- Sevin ve diğ. 1999 Sevin, V. – Özfırat, A. – Kavaklı, E., "Karagündüz Höyüğü 1998 Yılı Kazıları", KST 21, 409-415.
- Sevin ve diğ. 2000 Sevin, V. – Özfırat, A. – Kavaklı, E., "Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları)", Belleten 238, 847-867.
- Sevin – Kavaklı 1995 Sevin, V. – Kavaklı, E., "Karagündüz Höyüğü ve Nekropolü 1994 Yılı Kurtarma Kazıları", KST 17, 337-349.
- Stronach 1974 Stronach, D., "Achaemenid Village I at Susa and the Persian Migration to Fars", Iraq 36, 239-249.
- Tarhan – Sevin 1988 Tarhan, M.T. – Sevin, V., "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları-1988", Höyük I, 65-71.
- Tarhan – Sevin 1990 Tarhan, M.T. – Sevin, V., "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları 1988", XI. KST (I), 355-389.
- Tarhan – Sevin 1991 Tarhan, M.T. – Sevin, V., "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları 1989", XII. KST (II), 429-456.
- Tarhan – Sevin 1993a Tarhan, M.T. – Sevin, V., "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları 1991", XIV. KST (I), 407-427.
- Tarhan – Sevin 1993b Tarhan, M.T. – Sevin, V., "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları 1990 Yılı Çalışmaları", Belleten LVII: 220, 843-861.
- Tarhan 1989 Tarhan, T.M., "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları-1987", X.KST(I), 369-417.
- Tarhan 1994 Tarhan, T.M., "Recent Research at the Urartian Capital Tushpa", Tel-Aviv 21, 22-57.
- Tarhan 2007 Tarhan, T.M., "Median and Achaemenid Periods at Tuspa" The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia (Sixth-Fourth Centuries B.C.), 117-130.
- Weissbach 1911 Weissbach, F.H., Die Keilschriften der Achämeniden, Leipzig.

KAZI MERKEZLERİ	POST-URARTU	GEÇ DEMİR ÇAĞ
ALT		II APADANA, SERAMİK
SOS		IIb MİMARİ SERAMİK
BYT		Demir Çağ MİMARİ SERAMİK
KGH	4C MEZAR SERAMİK	III SERAMİK
VKH	IIa-I MEZAR, SERAMİK	IIa-2 SERAMİK
ÇVT	Ib-IIa MİMARİ, SERAMİK	IIb SERAMİK
PTN		I MİMARİ, SERAMİK
KLK	IIIc MİMARİ/TERAS, SERAMİK	II-I MİMARİ SERAMİK
KŞK		III SERAMİK
İMK		5b-a-4b MİMARİ, SERAMİK

Fig. 1 Doğu Anadolu Kazı Merkezleri

ALT: Altın-tepe/ SOS: Sos Höyük/ BYT: Büyük-tepe/ KGH: Karagündüz Höyüğü/
 VKH: Van Kalesi Höyüğü/ ÇVT: Çavuş-tepe/ PTN: Patnos/ KLK: Kaleköy/
 KŞK: Köşkerbaba/ İMK: İmikuşağı

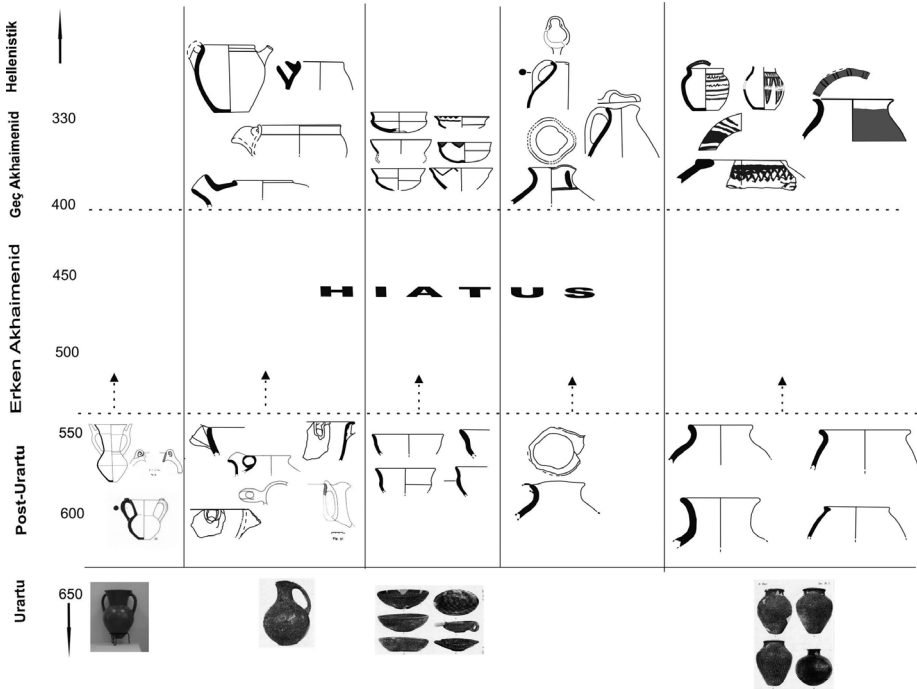

Fig. 2 Doğu Anadolu Geç Demir Çağ Form Kronolojisi